

Т.В. Луцька, к.е.н.,
доцент кафедри прикладної економіки
Національний університет харчових технологій

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто значний потенціал України для виробництва органічної продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку. За даними Федерації органічного руху України, сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні в 2009 р. – 1,2 млн євро, в 2010 р. цей показник збільшився до 2,4 млн євро, а в 2011 р. – до 5,1 млн євро. У вересні 2013 р. було прийнято ЗАКОН УКРАЇНИ «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»

В цілому, в законі теоретично визначені наболілі питання, але практичному їх виконанню заважають деякі аспекти сучасного середовища: дотепер не прописаний реальний механізм його дії, не створено Реєстру виробників; сумнівним є виконання контрольних функцій держави; стосовно сертифікації в цілому: населення має високий рівень недовіри до процесу отримання документу відповідності якості на сертифікований продукт, крім того аналогічна ситуація відбувається з процесом контролю за якістю.

Ключові слова: ринок органічної продукції, контроль якості, сертифікація.

В статье рассмотрено потенциал Украины для производства органической продукции, ее экспорта, потребления на внутреннем рынке. По данным Федерации органического движения Украины, современный внутренний потребительский рынок органических продуктов в 2009 г. – 1,2 млн Евро, в 2010 г. – 2,4 млн евро, а в 2011 г. – 5,1 млн евро. В сентябре 2013 был принят ЗАКОН УКРАИНЫ «О производстве и обороте органической сельскохозяйственной продукции и сырья». В целом, в законе теоретически определены наиболее важные вопросы, но практическому выполнению мешают некоторые аспекты современной среды: до сих пор не прописан реальный механизм его действия, не создано Реестр производителей; сомнительно выполнения контрольных функций государства; относительно сертификации в целом: население имеет высокий уровень недоверия к процессу получения документа соответствия качества на сертифицированный продукт, кроме того аналогичная ситуация происходит с процессом контроля качества.

Ключевые слова: рынок органической продукции, контроль качества, сертификация.

The article considers that having a significant potential for organic farming, exports, consumption in the domestic market, Ukraine has made some progress on developing domestic organic production. According to the Organic Federation of Ukraine, the modern domestic consumer market for organic products in Ukraine began to develop in 2006–2007, and was in the 2008 yr – 600 thousand. Euros, 2009 – 1.2 million. Euros in 2010 yr. this figure increased to 2.4 million. euros, and in 2011 – to 5.1 million. euros. In September 2013 the Verkhovna Rada of Ukraine was taken, LAW OF UKRAINE «On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials» In general, the law theoretically defined long controversial and troubling issues, but their practical implementation hinder some aspects of the modern environment: still not registered real mechanism of action, being developed relevant regulations, the Register is established producers, is questionable execution control functions of the state; regarding certification in general: the population has a high level of distrust in the process of obtaining any permits, namely that the quality on the certified product, besides a similar situation occurs with the process quality control.

Key words: organic market, quality control and certification.

Постановка проблеми. Сучасні процеси в оточуючому середовищі в Україні спричиняють певні зміни політичного та економічного укладів, та перш за все формується певна перебудова свідомості населення, підвищення самосвідомості. Все більше виникає цікавості населення та процесів популяризації інформації щодо здорового способу життя та здорового харчування. Такі обставини для країн Західної Європи виникли майже чверть століття тому та супроводжувались підвищенням економічного рівня розвитку країн та рівня життя населення, тобто наряду з виникненням бажання населення споживати органічну продукцію також був в наявності платоспроможний попит. В нашій країні частина населення має стимули до вибору органічного продукту, проте не кожен може формувати платоспроможний попит, тож зростаючий в таких умовах ринок органічної продукції потребує зрозумілого та реально працюючого законодавчого та виконавчого механізму для своєї підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням становлення ринку органічної продукції та механізму його функціонування розглядали М. Кобець, В. Артиш, Н. Бородачева, Т. Дудар, Є. Милованов, О. Рудницька, П. Саблук, О. Царенко та ін. Теоретичні та практичні аспекти формування ринку органічної продукції в Україні розглядаються з різних сторін вітчизняними науковцями, проте хиткі та мінливі умови розвитку органічних підприємств вимагають більш прискіпливої та детальнішої уваги, саме з огляду на швидкість та форс-мажорність змін політичного (а відповідно і законодавчого) та економічного середовища в Україні.

Виклад основного матеріалу. Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає більше чверті мільйона гектарів, а наша держава посідає почесне двадцять перше місце серед світових країн-лідерів органічного руху. Частка сертифікованих органічних площ серед загального об'єму сільськогосподарських угідь в Україні становить майже 0,7%. При цьому Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. Крім того, в нашій державі сертифіковано 200 тис. га дикоросів. В останні три роки спостерігається тенденція наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Зокрема, це крупи, соки, сиропи, повидло, овочі і фрукти, сухофрукти, мед, м'ясні та молочні вироби.

Офіційні статистичні огляди IFOAM підтверджують, що якщо на початок 2003 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного», то в кінці 2010 року в Україні нараховувалось вже 142 сертифікованих органічних господарства, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель склала 270226 га.

Таблиця 1

Загальна площа органічних с.-г. угідь і кількість органічних господарств в Україні, 2002–2010 рр.

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Площа, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269984	270193	270226
кількість господарств	31	69	70	72	80	92	118	121	142

За даними Федерації органічного руху України, сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватися з 2006–2007 рр., і становив в 2008 р. – 600 тис. євро, 2009 р. – 1,2 млн євро, в 2010 р. цей показник збільшився до 2,4 млн євро, а в 2011 р. – до 5,1 млн євро. Однак, повільний розвиток органічного виробництва в нашій

країні викликано насамперед незавершеністю створення законодавчої та нормативно-правової бази, яка б чітко окреслила державну політику у сфері органічного виробництва, створила умови для законодавчого визнання та захисту органічних продуктів, формування національної системи сертифікації, затвердження правил, стандартів і чіткої, ефективної системи державної підтримки та стимулювання розвитку органічного виробництва.

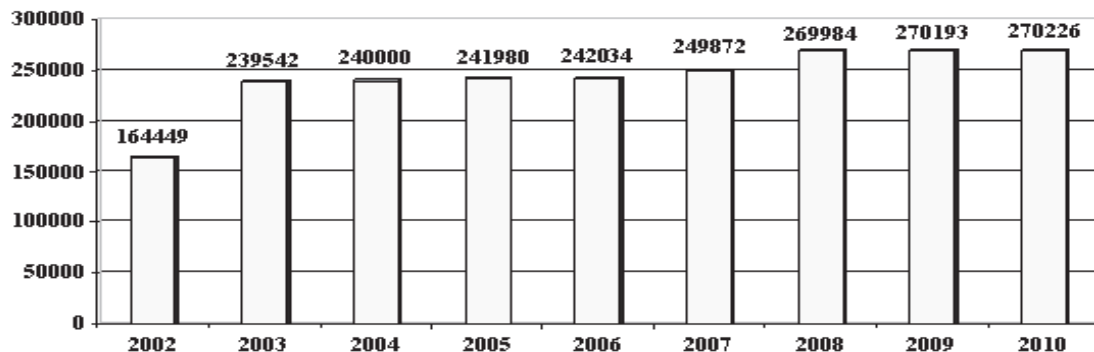

Рис. 1. Площа сільськогосподарських угідь в Україні, сертифікованих відповідно з органічними стандартами в розрізі по роках, га

В той же час у багатьох країнах (Росії, Білорусі, скандинавських країнах, Балтії та ін.) заборонено використовувати екологічне маркування продукції з нечіткими і неконкретними формулюваннями, такими як: «екологічно безпечна», «екологічно сприятлива», «зелена», «не забруднює довкілля» тощо. Відповідно, екологічно чистим продукт можна назвати лише тоді, коли він, по-перше, не містить шкідливих для людини і навколишнього середовища речовин, і, по-друге, якщо при виробництві та утилізації самого продукту і його упаковки не завдається шкода навколишньому середовищу. Різниця між продуктами може полягати лише в різному ступені негативного впливу. Саме тому, наприклад, у Канаді, маркувальні написи типу «екологічно чистий» чи «дружній до навколишнього середовища» (*environmentally friendly*) офіційно заборонені до використання на законодавчому рівні [1].

У Міністерстві сільського господарства США органічні продукти харчування описують як: «Органічне м'ясо, птиця й молочні продукти походять від тварин, які не отримували антибіотиків або гормонів росту. Органічні продукти вирощують без використання більшості традиційних пестицидів, добрив із синтетичними складниками або мулом стічних вод, біоінженерії чи іонізуючої радіації». Отже, «органічні продукти харчування» цілком законно можуть вирощуватися з використанням традиційних пестицидів, хоча й не всіх (тобто тих, що чітко регламентовані у відповідних нормах/стандартах) [2].

Європейське законодавство та базові міжнародні стандарти стосовно органічного виробництва й переробки продукції, прийняті IFOAM (Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху), дозволяють використання харчових добавок (наприклад, E-153, E-170, E-200 тощо) [3]. За визначенням російських фахівців, екологічно чистий продукт – це продукт, який не містить сторонніх домішок, у даному випадку – речовин, котрі могли б проникнути в цей продукт із забрудненого середовища, з упаковки або ж потрапити в нього в процесі його виробництва [1].

Варто зазначити, що Верховною Радою України 21 квітня 2011 р. був ухвалений Закон «Про органічне виробництво». Документом визначалися правові, економічні, соціальні та організаційні основи ведення органічного сільського господарства, вимоги щодо вирощування, виробництва, перероблення, сертифікації, етикетування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції та сировини. Закон мав би набрати чинність з 1 січня 2012 року. Однак 20 травня 2011 р. Президентом України В. Ф. Януковичем закон був відхилений.

Але 03.09.2013 Верховною Радою України все ж таки було прийнято N 425-VII, Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»

Цей Закон визначає правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю і спрямований на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні.

Дано визначення – виробництво органічної продукції (сировини) – виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів.

Також цим законом регламентовано здійснення державного нагляду (контролю) під час виробництва, переробки, маркування, перевезення, зберігання та обігу органічної продукції (сировини); відшкодування збитків, завданих порушенням цього Закону та пов'язаних з ним законодавчих актів.

Ще одним важливим моментом вищезначеного закону є сертифікація та реєстрація виробників органічної продукції. Тож, відповідно до закону, фізичні або юридичні особи, які виявили намір здійснювати виробництво органічної продукції та/або сировини, пройшли оцінку відповідності виробництва органічної продукції (сировини) та отримали сертифікат відповідності, заносяться до Реєстру виробників органічної продукції (сировини), який веде центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі.

Реєстр виробників органічної продукції (сировини) має публікуватися в засобах масової інформації центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, а також на його офіційному веб-сайті.

Крім того, законом передбачено використання державного логотипа та маркування органічної продукції (сировини) для позначення органічних продуктів є обов'язковими. Дозволяється також використання недержавних (приватних) логотипів, запроваджених безпосередньо суб'єктами господарювання, які здійснюють виробництво, реалізацію органічної продукції (сировини), чи їх об'єднаннями. Державний логотип складається з напису «органічний продукт» та відповідного графічного зображення. Не допускається використання напису «органічний продукт» у власних назвах продуктів та торговельних марках при рекламуванні, а також у випадку маркування продукції, яка перебуває на стадії перехідного періоду до органічного виробництва.

І можливо, найважливіше, законом забороняється при маркуванні продукції, яка не відповідає вимогам цього Закону, використовувати позначення з написами «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», словами з префіксом «біо» тощо.

В цілому, в законі теоретично визначені давно спірні та наболілі питання, але практичному їх виконанню заважають деякі аспекти сучасного середовища:

1. Даний закон вступив в дію в січні 2014 року, а і дотепер не прописаний реальний механізм його дії, тільки розробляються відповідні підзаконні акти, не створено Реєстру виробників;

2. Що стосується маркування, той й досі на полицях бачимо «біо» та «еко» продукти, що не мають до органіки близького відношення;

3. Стосовно сертифікації в цілому: населення має високий рівень недовіри до

процесу отримання будь-якого дозвільного документу, а саме до відповідності якості на сертифікований продукт, крім того аналогічна ситуація відбувається з процесом контролю за якістю. Тож, можливо на сучасному етапі навіть сертифікація європейськими сертифікаційними компаніями може викликати певну недовіру споживача.

В Україні не створено ще національних стандартів, тому сертифікація проводиться за міжнародними стандартами країн або об'єднань країн та приватними стандартами, що в визнаються на міжнародному ринку. Детальніше про найпопулярніші стандарти органічного виробництва: Постанова Ради ЄС 834/2007 – нормативний документ Європейського Союзу (далі – ЄС), що містить правила та вимоги до органічного виробництва. Діє на території країн всього ЄС. Це є найпоширеніший стандарт, відповідно до якого проводиться сертифікація органічного виробництва в Україні. Органічні продукти в Європейському Союзі маркуються єдиним логотипом (органічний логотип ЄС – так званий євро-листок), які вказуються на пакованих сертифікованих органічних продуктах разом із інформацією про сертифікаційний орган та походження органічної сировини.

У країнах, що не є членами Європейського Союзу застосовується стандарт, що є рівнозначним Постанові Ради ЄС 889/2008 та 834/2009. Національна Органічна Програма (NOP) – національна органічна програма США. Стандарт, відповідно до якого проводиться сертифікація для виробників, які орієнтуються на американський ринок. Японські сільськогосподарські стандарти (JAS) – національні стандарти Японії, відповідно до яких проводиться сертифікація для виробників, які орієнтуються на японський ринок. Стандарти «Біо Свісс» (BioSuisse) – приватні стандарти швейцарської Асоціації органічних виробників «Біо Свісс», що є дуже поширеними в Швейцарії, відповідно до них проводиться сертифікація для виробників, спрямованих на швейцарський ринок.

Сертифікацію за органічними стандартами в Україні проводять приватні компанії, такі як «Органік Стандарт» (Україна), «Інститут ринкової екології» (ІМО, Швейцарія), Ecosert SA (Франція). Тобто український виробник, який хоче продавати свою продукцію як органічну (овочі, молоко, м'ясо тощо), має звернутися до однієї з приватних компаній для перевірки виробництва на відповідність органічним стандартам.

Вартість послуг сертифікаційних компаній залежить від об'єкта сертифікації, виду діяльності підприємства (рослинництво, тваринництво, переробка тощо) і його потужностей (площа, поголів'я, добова продуктивність). Навіть продавець – оптова компанія чи магазин – зобов'язаний отримати сертифікат, що підтверджує його статус як дистриб'ютора органічних продуктів.

Висновок. В умовах нестійкого та недосконалого законотворчого та виконавчого (контролюючого) процесу на ринку органічної продукції підприємства-виробники мають великі можливості та перспективи для зростання, але на ринку Європейського Союзу з чітким законодавством та механізмом його реалізації, сформованим платоспроможним попитом населення, що не покривають місцеві виробники органічної продукції, або брати участь в поширенні інформації про «органічне життя» та його наслідки і конкурувати з недосконалим (частково відсутнім) законодавством та (можливо) з його недотриманням.

Список літератури

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic.com.ua>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organicstandard.com.ua>.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fibl.org/>.